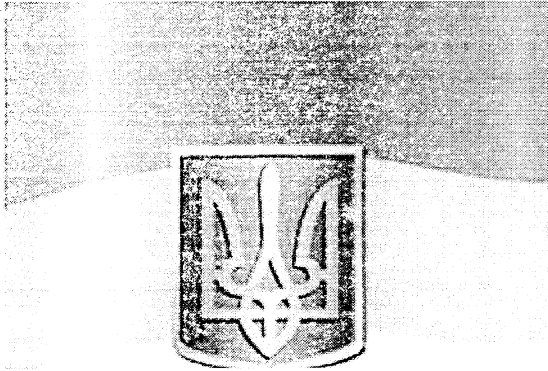

В.М. Квириченко, Ю.М. Соколенко

СЛОВНИК

ОСНОВНИХ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ ТЕРМІНІВ

Запоріжжя
2019

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

В. М. Кириченко
Ю. М. Соколенко

СЛОВНИК
ОСНОВНИХ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ ТЕРМІНІВ

Навчальний посібник

Запоріжжя – 2019

УДК 32(477) (075.8) + 34 (477) (075.8)
К 43

*Рекомендовано до друку вченою радою
Запорізького національного технічного університету
(протокол № 6 від 30 січня 2019 р.)*

Рецензенти:

Цокур Є. Г. – доктор політичних наук, професор, завідувач
кафедри Запорізького національного університету;

Куракін О. М. – доктор юридичних наук, доцент, завідувач
кафедри Донецького юридичного інституту МВС України

Кириченко В. М., Соколенко Ю. М.

К 43 Словник основних політико-правових термінів : навч. посіб. –
Запоріжжя : ЗНТУ, 2019. 62 с.

ISBN 978-617-529-195-5

У словнику, з урахуванням сучасних досягнень політичної і юридичної наук дається тлумачення близько 250 понять і термінів, які найчастіше застосовуються у нормативно-правових актах, науковій та навчальній літературі з гуманітарних дисциплін.

Словник охоплює насамперед ті поняття і терміни які вживаються під час викладання навчальної дисципліни «Політико-правова система України», зміст і значення яких мають розуміти здобувачі вищої освіти з будь-якої спеціальності.

Для здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних працівників і всіх, хто цікавиться питаннями політико-правової системи України.

УДК 32(477) (075.8) + 34 (477) (075.8)

ISBN 978-617-529-195-5

© Кириченко В. М.,

Соколенко Ю. М., 2019

© Запорізький національний
технічний університет, 2019

Зміст

Вступ.....	4
А.....	6
Б.....	8
В.....	9
Г.....	11
Д.....	14
Е.....	19
З.....	20
І.....	23
К.....	24
Л.....	27
М.....	28
Н.....	30
О.....	31
П.....	34
Р.....	41
С.....	43
Т.....	46
У.....	47
Ф.....	48
Х.....	50
Ц.....	51
Ш.....	52
Ю.....	53
Алфавітно-предметний покажчик термінів.....	54

Вступ

В умовах розбудови громадянського суспільства і становлення сучасної державності в Україні та адаптації її до держав Європейського Союзу, суттєвого значення набуває підготовка майбутніх фахівців з високим стандартом комплексних, інтегративних, систематизованих наукових знань про національну політико-правову систему, формування у них високого рівня політичної і правової свідомості і культури та активної громадянської позиції. Усе це зумовляє необхідність систематизації, вдосконалення, створення і стандартизації української політичної і юридичної термінології.

Актуальність запропонованого словника полягає в тому, що соціальний контроль за діяльністю органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні зосереджується переважно в політичній та правовій сферах і тому головною метою цього видання є надання здобувачам вищої освіти різносторонньої й водночас об'єктивної, науково достовірної інформації у сфері політико-правового життя держави, допомогти їм засвоїти базові поняття та терміни, які найчастіше вживаються у чинному законодавстві України та в інших нормативно-правових актах, науковій і навчальній літературі з гуманітарних дисциплін насамперед з навчальної дисципліни «Політико-правова система України».

Словник основних політико-правових термінів охоплює як традиційну термінологію, так і сучасні запозичення та утворення. Тлумачення термінів подається у стислому, лаконічному вигляді з урахуванням сучасних досягнень політичної і юридичної наук і нових підходів щодо трактування того чи іншого політичного і правового явища, суспільно-правових процесів, що відбуваються в Україні.

Джерельною базою видання послужила Конституція і закони України та інші нормативно-правові акти, а також значна кількість наукових праць, словників, підручників і навчальних посібників відомих українських політологів і правознавців.

Для зручності терміни розміщені в алфавітній послідовності за типовою схемою, прийнятою для словникових видань. Назви термінів набрано великими літерами напівжирним шрифтом. Якщо назва терміну в тексті повторюється, то його подано однією або кількома літерами.

Словник основних політико-правових термінів буде корисним не лише для здобувачів вищої освіти та науково-педагогічним працівникам, а й для тих хто цікавиться питаннями політико-правової системи України, політичними та юридичними науками.

А

Абсолютна монархія – різновид монархічної форми правління, яка характеризується юридичним і фактичним зосередженням усієї повноти державної і духовної (релігійної) влади в руках монарха. Різновидом А. м. є теократична монархія, в якій державна влада належить церковній ієрархії (Ватикан).

Абсентеїзм (лат. *absens* – відсутній) – ухилення виборців від участі в голосуванні на виборах парламенту, президента, органів місцевого самоврядування.

Автократія (грец. *autarkeia* – самовладдя) – система управління суспільством чи державою, за якої одній особі належить виключна і необмежена верховна влада.

Автономія (грец. *avtonomia* – самоврядування, незалежність) – самостійне здійснення державної влади або самоврядування національної чи територіальної спільності в межах єдиної держави.

Авторитаризм – різновид антидемократичного державного режиму, який характеризується значним зосередженням державної влади в руках однієї особи або окремої групи, обмеженням політичних прав і свобод громадян та суспільно-політичних об'єднань, недопущенням політичної опозиції, припущення ролі представницьких органів влади, використанням насильства і позасудових методів примусу, спираючись на поліцейські та військові апарати.

Аналогія закону – застосування до суспільних відносин, які не врегульовані відповідною правовою нормою, норм права, що регулюють подібні за змістом відносини в межах певної галузі права. А. з. є засобом вирішення конкретних юридичних справ в наявності прогалин у чинному законодавстві України.

Аналогія права – застосування до суспільних відносин, які не врегульовані відповідною правовою нормою, і за відсутності норм права, що регулюють подібні за змістом відносини, загальних засад і принципів певної галузі права. А. п. використовується тоді, коли не можна застосувати аналогію закону.

Анархізм (грец. anarchia – безвладдя) – політична ідеологія, яка проголошує необхідність знищення держави тому, що вона ототожнюється з насиллям і примусом, що несумісні з індивідуальною свободою як вищою особистою цінністю і заміни її вільною та добровільною асоціацією громадян.

Антидемократичний режим – вид державного режиму, за яким державна влада зосереджується в руках неконтрольованої народом групи осіб чи в руках однієї особи і здійснюється більш жорсткими методами шляхом порушення прав і свобод людини та усуненням можливостей для вільного волевиявлення інтересів різних груп населення. А. р. існує в наступних формах: деспотичний, тиранічний, тоталітарний, авторитарний.

Апарат держави – система всіх органів державної влади, які здійснюють безпосередню практичну діяльність по управлінню суспільством, виконують завдання та функції держави.

Апатриди – див. **Особа без громадянства.**

Б

Багатопартійна система – одна з основоположних умов демократичного ладу, за якого боротьба політичних партій за державну владу виступає як механізм використання розбіжностей в політичних програмах.

Біженці – особи, які залишили державу, громадянами якої вони були та в якій постійно проживали, внаслідок політичних переслідувань, військових дій чи інших надзвичайних обставин.

Біпартизм (лат. bis – двічі і pars – частина) – партійна система, в якій визначальну роль відіграють дві основні політичні партії, які, перемагаючи на виборах, змінюють одна одну при владі.

Біпатриди (грец. bi – два і patris – батьківщина) – особи, які одночасно перебувають у громадянстві чи підданстві двох або більше держав.

Благодійна організація – недержавна організація, яка здійснює благодійну діяльність в інтересах суспільства або окремих категорій осіб без мети одержання прибутків від цієї діяльності.

Бюджет – план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються органами державної влади та органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду.

Бюрократія (франц. bureau – бюро, канцелярія та грец. kratos – влада) – специфічна форма організації управління в суспільстві, що характеризується надмірною самостійністю виконавчої влади, зростанням впливу адміністративного апарату та ролі службовців, які професійно займаються питаннями управління і виконанням рішень органів державної влади.

В

Верховна Рада України – єдиний, загальнонаціональний, представницький, колегіальний орган законодавчої влади в Україні. ВР України є однопалатним парламентом, його головними функціями є: представницька, законодавча, установча та функція парламентського контролю. Конституційний склад ВР України становить 450 народних депутатів, які обираються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування на п'ять років і здійснюють свої повноваження на постійній основі.

Верховний Суд України – найвищий судовий орган у системі судів загальної юрисдикції. ВС України здійснює правосуддя, розглядає справи у касаційному порядку виключного провадження; забезпечує однакове застосування законодавства усіма судами загальної юрисдикції, дає роз'яснення з питань судової практики тощо.

Вето (лат. veto – забороняю) – акт глави держави, який забороняє або не допускає набрання законної сили закону, що був прийнятий парламентом. Розрізняють абсолютне В., тобто остаточне відхилення главою держави закону, прийнятого парламентом та відкладальне В., тобто право глави держави на повернення зі своїми зауваженнями та сформульованими пропозиціями переданого йому на підпис закону до парламенту для повторного розгляду.

Вибори – форма безпосередньої демократії, спосіб формування народом представницьких органів законодавчої влади та органів місцевого самоврядування, реалізація громадянами свого виборчого права.

Виборні посади – посади в апараті органів державної влади, органах місцевого самоврядування чи громадських об'єднаннях, заміщення яких відбувається шляхом виборів.

Виборча система – сукупність встановлених чинним законодавством правил організації і проведення виборів до представницьких органів державної влади та органів місцевого

самоврядування, спосіб розподілу представницьких мандатів залежно від результатів голосування. Основними видами В. с. є мажоритарна; пропорційна; змішана.

Виборче право – 1) система правових норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають у процесі організації, проведення та визначення результатів виборів народних депутатів України, Президента України, депутатів органів місцевого самоврядування; 2) право окремого громадянина обирати та бути обраним на виборні посади до органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Виборчий блок політичних партій – добровільне об'єднання декількох політичних партій в порядку і строки, передбачених чинним законодавством, для спільної участі у виборчій кампанії.

Виконавча влада – одна з гілок державної влади, єдина система виконавчо-розпорядчих органів виконавчої влади, які здійснюють безпосереднє управління державними справами.

Виконавчий орган ради – орган, який відповідно до чинного законодавства створюється сільською, селищною, міською, районною в місті (у разі його створення) радою для здійснення виконавчих функцій і повноважень органів місцевого самоврядування.

Влада – у загальному розумінні реальна здатність і можливість владноможного суб'єкта впливати на діяльність і поведінку людей, примушувати їх виконувати його волю.

Внутрішні функції держави – напрями діяльності держави, що здійснюються в межах її території і в яких конкретизується її внутрішня політика відносно економічних, ідеологічних, культурних та інших сторін життя суспільства.

Г

Гарантії прав і свобод людини і громадянина – система методів і механізмів забезпечення повного і неухильного здійснення суб'єктивних прав і юридичних обов'язків у реальній дійсності. Розрізняють соціально-економічні, політичні, ідеологічні та юридичні гарантії.

Генеральний прокурор України – вища посадова особа в системі органів прокуратури України. Г. п. України очолює і спрямовує роботу органів прокуратури та здійснює контроль за їхньою діяльністю. Г. п. України призначається на посаду та звільнюється з посади за згодою ВР України Президентом України. Строк його повноважень п'ять років. ВР України може висловити недовіру Г. п. України, що має наслідком його відставку з посади.

Геноцид (грец. *genos* – рід і *caedo* – вбиваю) – здійснювані державною владою масові переслідування, гоніння і навіть знищення певної національної, етнічної, расової, соціальної, культурної, релігійної спільноти.

Геополітика (грец. *ge* – земля, *politike* – політика) – політична концепція, що надає переважного значення в обґрунтуванні політики зовнішнім чинникам, здебільшого територіально-географічним особливостям.

Глава держави – найвища посадова особа держави і водночас конституційний орган, який займає особливе місце в системі органів державної влади, здійснює верховне представництво у внутрішній і зовнішній політиці, є символом державності та національної єдності.

Глава уряду – керівник вищого колегіального органу в системі органів виконавчої влади. Г. у. в Україні є Прем'єр-Міністр України, який входить до складу Кабінету Міністрів України.

Громадська організація – зареєстроване згідно з чинним законодавством добровільне об'єднання людей, яке створене в

наслідок їхнього волевиявлення з метою задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, гендерних, національно-культурних, релігійних, спортивних та інших спільних інтересів.

Громадянин – фізична особа, яка перебуває у сталих юридично визначених взаємозв'язках із конкретною державою, що знаходить свій вираз у наявності в особі відповідного громадянства.

Громадянство України – конституційно-правовий інститут, який регламентує взаємовідносини конкретної фізичної особи і Української держави, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов'язках. Право на громадянство є невід'ємним правом людини. В Україні існує єдине громадянство.

Громадянське суспільство – добровільна асоціація (союз) вільних і рівноправних людей та їх об'єднань, які пов'язані спільними економічними, соціальними, політичними, ідеологічними (духовними) та правовими відносинами, відповідною системою громадянських цінностей, яка відокремлена від держави, але взаємодіє з нею заради суспільного блага, реалізації та захисту своїх прав і свобод.

Громадянське об'єднання – добровільне громадське формування, створене на основі єдності інтересів для спільної реалізації громадянами своїх прав і свобод. Г. о. можуть бути всеукраїнськими, місцевими, міжнародними. Г. о. незалежно від назви визнається політичною партією або громадською організацією.

Групи інтересів – неурядове і непартійне об'єднання людей, які побудовані за принципом добровільності й спільності інтересів та намагаються задовольнити свої потреби й вимоги шляхом взаємодії з політичними інститутами і впливу на них. На відміну від політичних партій, вони не ставлять за мету боротьбу за владу.

Групи тиску – сукупність індивідів, які під виглядом загального інтересу висувують свої вимоги, висловлюють

претензії, що стосуються різних сфер суспільного життя, вимагають їх здійснення від органів державної влади або політичних партій. Вони входять до складу кон'юнктурних, латентних (прихованих) політичних сил.

Гуманітарні функції держави – напрями діяльності держави та її органів із забезпеченням кожній людині належних умов життя.

Д

Демократія (грец. *demokratia* – народовладдя, від *demos* – народ і *kratos* – влада) – форма державно-політичного устрою, яка ґрунтується на визнанні народу носієм суверенітету і єдиним джерелом влади; спосіб управління суспільними справами за участю й в інтересах народу. Ознакою демократії є участь населення у формуванні органів державної влади, органів місцевого самоврядування та здійснення контролю за їхньою діяльністю.

Демократичний режим – вид державного режиму, за яким державна влада здійснюється на основі рівної участі громадян та їх об'єднань у формуванні державної політики, утворенні й діяльності органів державної влади, дотримання прав і свобод людини. Д. р. існує в наступних формах: ліберально-демократичний, консервативно-демократичний, радикально-демократичний.

Депутат (лат. *deputatus* – визначений, посланий) – виборний член представницького органу влади (парламенту чи зібрання нижчого рівня), який уповноважений виступати від імені своїх виборців і репрезентувати та відстоювати їх інтереси.

Депутатська недоторканність – встановлена законом правова гарантія, що забезпечує безперешкодне та ефективне здійснення депутатами парламенту або іншого представницького органу своїх прав та обов'язків. Депутат не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності, затриманий чи заарештований без згоди на це відповідного представницького органу. Д. н. поширюється на весь строк здійснення депутатських повноважень.

Депутатська фракція – об'єднання народних депутатів ВР України на основі партійної належності. Д. ф. утворюються на першій сесії ВР України нового скликання до розгляду питань про обрання Голови ВР України і створення органів ВР України. До складу Д. ф. повинно входити не менш як 14 народних депутатів України від політичних партій та їх блоків, що

представлені у ВР України. Народний депутат не може входити до складу більш як однієї Д. ф. Голова ВР України та його заступники не можуть входити до складу жодної Д. ф. Голова Д. ф. не має права виступати від імені народу України або ВР України.

Депутатський запит – вимога народного депутата, народних депутатів чи комітету ВР України, яка заявляється на сесії ВР України до Президента України, до органів ВР України, КМ України, керівників інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також до керівників підприємств, установ і організацій, розташованих на території України, незалежно від їх підпорядкування і форм власності, дати офіційну відповідь з питань, віднесених до їх компетенції. Орган чи посадова особа зобов'язані дати відповідь на Д. з. у письмовій формі у встановлені чинним законодавством терміни. Д. з. – одна із форм здійснення контрольних повноважень представницького органу.

Держава – суверенна, політико-територіальна організація публічної влади певних соціальних груп населення в соціально неоднорідному суспільстві, яка має спеціальний апарат управління і примусу, здатна за допомогою права робити свої веління загальнообов'язковими для населення всієї країни, а також здійснювати керівництво суспільством від імені народу.

Державна влада – особливий різновид соціальної влади, яка поширюється на все суспільство, має публічно-політичний характер, здійснюється від імені держави спеціальними суб'єктами (органами державної влади та їхніми посадовими особами), які здатні регулювати і впливати на поведінку людей та відповідними засобами домагатися здійснення своєї волі.

Державна мова – офіційно визнана Конституцією або законом основна мова держави, що є обов'язковою для використання в законодавстві, судочинстві, офіційному діловодстві, навчанні тощо. Джерелом Д. м. є мова корінної або однієї з корінних націй, що мешкають на території держави. В Україні відповідно до Конституції Д. м. є українська мова.

Державна служба – професійна діяльність державних службовців, які мають відповідні службові повноваження та одержують заробітну плату за рахунок державних коштів.

Державний герб – встановлений Конституцією або спеціальним законом офіційний символічний знак держави, що в графічних і кольорових зображеннях виражає її історичні, національні, соціальні традиції й особливості.

Державний гімн – встановлений Конституцією або спеціальним законом офіційний урочистий музичний твір (пісня), що в музично-поетичній формі виражає державницьку ідею та є офіційним символом держави. Д. г. України є національний гімн на музику М. Вербицького із словами першого куплету та приспіву твору П. Чубинського.

Державний лад – система соціальних, економічних і політичних відносин, які закріплені нормами конституційного права. Д. л. визначає основні організаційні форми та інститути механізму політичної влади в державі.

Державний прапор – встановлене Конституцією або спеціальним законом офіційне полотнище держави, в якому шляхом добору певних кольорів і з певним зображенням, виражено ідею політичного характеру. Конституція визначає Д. п. України, як стяг із двох рівновеликих горизонтальних смуг синього і жовтого кольорів.

Державний режим – сукупність способів і методів здійснення державної влади в суспільстві. Основними видами Д. р. є демократичний і антидемократичний.

Державний суверенітет – верховенство, самостійність і єдність державної влади на території держави та її незалежність і рівноправність у відносинах з іншими державами. Декларацією про державний суверенітет від 16 липня 1990 року був проголошений Д. с. України.

Державний устрій – адміністративно-територіальна організація державної влади, яка визначає правове положення

окремих частин держави (територіальних одиниць), їх взаємовідносини між собою та з державою в цілому. За Д. у. всі держави поділяються на прості (унітарні) та складні (федерація, конфедерація, імперія). Україна є унітарною державою з автономним утворенням.

Державні органи – вид державних організацій, які наділені чітко визначеними владними повноваженнями та необхідними матеріально-технічними засобами для виконання конкретних завдань і функцій держави в певній сфері суспільних відносин.

Державні підприємства – вид державних організацій, які безпосередньо реалізують функції та завдання держави у сфері матеріального виробництва. До Д. п. відносяться державні підприємства з виробництва товарів, надання послуг, торгівлі, громадського харчування тощо.

Державні символи – встановлені Конституцією або спеціальним законом особливі розпізнавальні знаки, в яких втілені суверенітет, історичне минуле й ідейні цінності держави. В Україні відповідно до Конституції Д. с. є Державний Прапор України, Державний Герб України, Державний Гімн України.

Державний службовець – особа, що займає посаду в органах державної влади та їх апараті, виконує завдання і функції держави та одержує заробітну плату за рахунок державних коштів.

Державні установи – вид державних організацій, які безпосередньо реалізують завдання і функції держави у сфері нематеріального виробництва. До Д. у. відносяться дошкільні дитячі установи, школи, заклади вищої освіти, лікарні тощо.

Деспотична монархія – різновид монархічної форми правління, що характеризується зосередженням усієї повноти державної і духовної (релігійної) влади в руках монарха, владу якого обожнювали, а його самого визнавали божеством. Д. м. була поширена у державах рабовласницького типу.

Децентралізація влади – політичний процес, що передбачає делегування центральними органами державної влади функцій і повноважень органам місцевого самоврядування з метою оптимізації практичного вирішення загальнонаціональних питань і втілення в життя специфічних регіональних програм.

Доктрина (лат. doctrina – вчення) – систематизоване філософське, ідеологічне чи політичне вчення, сукупність принципів і концепцій.

Дуалістична монархія – різновид обмеженої (конституційної) монархічної форми правління, якій притаманна подвійність (дуалізм) вищих органів державної влади і за якої монарх зосереджує у своїх руках виконавчу владу, а законодавчі повноваження розподіляються між ним і виборчим представницьким органом (парламентом).

Е

Економічні функції держави – напрями діяльності держави та її органів щодо регулювання сфери економічних відносин на засадах ринку і добросовісної конкуренції, створення умов для розвитку виробництва, захист різних форм власності.

Екстрадиція – видача однією державою іншій державі особи, яка переслідується або розшукується компетентними органами запитуючої сторони за вчинення правопорушення або з метою виконання вироку чи постанови про утримання під вартою. Національні законодавства більшості держав світу, в тому числі й України, забороняють Е. власних громадян.

Екстремізм (лат. *extremus* – крайній) – схильність деяких суб'єктів політичного процесу (партій, груп тиску тощо) до крайніх радикальних поглядів і застосування насильницьких, у тому числі й неконституційних, засобів у політичній боротьбі та ідеологічному протиборстві. Екстремісти виступають проти існуючого ладу, намагаються підірвати стабільність органів державної влади, розхитати й ліквідувати їх силою заради своїх групових цілей. Однією з найнебезпечніших форм Е. є тероризм.

Електорат (лат. *elector* – виборець; фран. *electeur* – обираю) – сукупність громадян, які мають право голосу та користуються активним виборчим правом. Рішення і настрої Е. впливають на позиції політичних партій та їх лідерів.

Загальна декларація прав людини – міжнародно-правовий акт про права людини універсального характеру, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р., в якому вперше в історії людства проголошено коло основних громадянських, політичних, соціальних, економічних і культурних прав та свобод людини. З. д. п. л. ратифікована більшістю держав світу, в тому числі й Україною.

Загальні збори – зібрання всіх чи частини жителів села (сіл), селища, міста для вирішення питань місцевого значення.

Загальні збори трудового колективу – форма реалізації повноважень трудового колективу підприємств, установ, організацій, де використовується наймана праця для вирішення конкретних виробничих та інших питань.

Закон – нормативно-правовий акт, прийнятий органом законодавчої влади держави або безпосередньо народом на референдумі, який регулює найважливіші суспільні відносини, виражає волю та інтереси більшості населення, має вищу юридичну силу щодо всіх інших нормативно-правових актів, особливий порядок прийняття, охороняється та гарантується державою.

Законність – правовий режим (стан) точного і неухильного виконання законів та підзаконних актів держави усіма суб'єктами суспільних відносин: державою, її органами та посадовими особами, громадськими об'єднаннями, громадянами.

Законодавство – сукупність усіх чинних законів і підзаконних нормативних актів вищих і центральних органів державної влади, що видаються уповноваженими правотворчими органами в межах їх компетенції.

Законодавча влада – одна з гілок державної влади, яка наділена повноваженнями щодо прийняття, зміни чи скасування законів. З. в. є самостійною відносно виконавчої і судової гілок влади. Відповідно до Конституції єдиним органом З. в. в Україні є ВР України.

Законодавчий процес – процес прийняття законів компетентних органів державної влади з урахування принципів оприлюднення нормативно-правових актів вищої сфери державної влади (законів).

Законопроект – початковий текст закону, запропонований для розгляду законодавчому органу влади. З. вправі внести суб'єкти, які мають право законодавчої ініціативи. ВР України може доручити розробку З. парламентським комітетам, тимчасовій спеціальній комісії, Кабінету Міністрів України, міністерствам, колективам учених-фахівців.

Звернення громадян – викладені в письмовій або усній формі пропозиції (зауваження), заяви (клопотання) чи скарги осіб до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб. З. г. є однією з форм участі громадян в управлінні державними та суспільними справами.

Звичай – неписане правило поведінки людей, яке склалося історично в суспільстві внаслідок багаторазового повторення та використання протягом тривалого часу в аналогічних ситуаціях, яке закріпилося в свідомості й поведінці людини, стало внутрішньою потребою її психічної діяльності. Дотримання З. забезпечується засобами суспільного впливу.

Звичайна поведінка – вид правомірної поведінки, що характеризується особистою звичкою особи виконувати норми права без роздумів і сумнівів, тобто автоматичним слідуванням засвоєним правовим принципам.

Звичайні закони – акти поточного законодавства, які приймаються на основі і на виконання Конституції, регулюють різні суспільні відносини в державі й приймаються простою більшістю депутатів від конституційного складу парламенту.

Зворотна сила закону – поширення дії виданого закону на правовідносини, що мали місце до набуття ним чинності. Зворотної дії у часі законодавчий акт не має, крім випадків, коли він пом'якшує або скасовує юридичну відповідальність.

Зловживання владою або службовим становищем – умисне, з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах або в інтересах третіх осіб, використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби. Кримінальна відповідальність за 3. в. або с. с. настає за умови, якщо воно заподіяло істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб.

Злочин – передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. Ознаками 3. є: 1) суспільна небезпечність; 2) протиправність; 3) винність; 4) караність.

Злочинна бездіяльність – суспільно небезпечна пасивна поведінка особи, яка виявляється в утриманні від вчинення дії, яку вона могла і зобов'язана була вчинити за вимогою закону.

Злочинна недбалість – вид необережної вини, коли особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), хоча повинна була і могла їх передбачити.

Злочинна самовпевненість – вид необережної вини, коли особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), але легковажно розраховувала на їх відвернення.

Змішана республіка – форма державного правління, що поєднує ознаки як парламентської, так і президентської республік. Залежно від співвідношення повноважень вищих органів державної влади розрізняють парламентсько-президентську і президентсько-парламентську республіки.

Зовнішні функції держави – напрями діяльності держави, що здійснюються за межами її території у взаємовідносинах з іншими державами та міжнародними організаціями, і в яких виявляється її зовнішня політика.

Ідеологія – (грец. idea – поняття і logos – мислення) – система концептуально оформлених уявлень, ідей та поглядів на політичне життя, яка відображає інтереси, світогляд, цінні умонастрій людей, кланів, націй, суспільства, політичних партій, громадських організацій та інших суб'єктів політики.

Імігрант – іноземець чи особа без громадянства, який отримав дозвіл на імміграцію і прибув в Україну на постійне проживання, або, перебуваючи в Україні на законних підставах, отримав дозвіл на імміграцію і залишився в Україні на постійне проживання.

Імпічмент (анг. impeachment – звинувачення) – передбачена Конституцією парламентська спеціальна процедура притягнення до відповідальності вищих посадових осіб держави включно з Президентом у разі, якщо вони вчинили державну зраду або інший злочин.

Інавгурація (лат. inauguro – присвячую) – урочиста церемонія вступу на посаду глави держави. В Україні вступ Президента на посаду відбувається з моменту складання присяги народові на урочистому засіданні ВР України. Приведення Президента України до присяги здійснює Голова КС України.

Інституціоналізація – процес переходу від неформалізованих і законодавчо нерегульованих способів поведінки і дій людей до суспільно санкціонованих форм соціальної активності всередині суспільної групи або суспільства загалом.

К

Кабінет Міністрів України – вищий колегіальний орган у системі органів виконавчої влади України, який спрямовує, координує і контролює діяльність міністерств, інших центральних і міських органів виконавчої влади. КМ України відповідальний перед Президентом України і ВР України, підконтрольний і підзвітний ВР України у межах, передбачених Конституцією України. КМ України у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, указами Президента України та постановами ВР України.

Коаліція депутатських фракцій – об'єднання депутатських фракцій у ВР України на основі узгодження політичних позицій. До складу К. д. ф. входить більшість депутатів України від конституційного складу ВР України. К. д. ф. формується протягом одного місяця з дня відкриття першого засідання ВР України, що проводиться після чергових або позачергових виборів ВР України, або з дня припинення діяльності К. д. ф. у ВР України.

Комітет Верховної Ради України – орган ВР України, який утворюється з числа народних депутатів України на першій сесії ВР України нового скликання на строк її повноважень для здійснення за окремими напрямками законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань та виконання контрольних функцій. Створення К. ВР України здійснюється після формування і реєстрації депутатських фракцій. Основною формою роботи К. ВР України є засідання. К. ВР України відповідальний перед ВР України і підзвітний їй.

Консенсус (лат. consensus – згода, однастайність) – це стан узгодження між суб'єктами політики з найбільш важливих питань політичної організації, розподілу цінностей, влади, прав у суспільстві; прийняття рішень без голосування за виявленням всезагальної згоди.

Консерватизм (лат. conservare – зберігати, охороняти) – політична ідеологія і практика суспільно-політичного життя, що

зорієнтована на збереження і підтримання існуючих форм суспільної структури, традиційних цінностей і морально-правових засад.

Конституційне звернення – письмове клопотання до КС України про необхідність офіційного тлумачення Конституції та законів України з метою забезпечення реалізації чи захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав юридичної особи. Суб'єктами права на К. З. є громадяни України, іноземні громадяни чи піддані, особи без громадянства, юридичні особи.

Конституційне подання – письмове клопотання до КС України про визнання нормативно-правового акта або окремих його положень неконституційними, про визнання конституційності міжнародного договору, про необхідність офіційного тлумачення Конституції та законів України. Суб'єктами права на К. п. є Президент України, не менш як 45 народних депутатів України, ВС України, КМ України, Уповноважений ВР України з прав людини, органи державної влади, ВР АРК, органи місцевого самоврядування.

Конституційне право – провідна галузь національного права України, сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини, що пов'язані з основами конституційного ладу, державним і територіальним устроєм, правовим статусом людини і громадянина, порядком організації та функціонування органів державної влади, загальними засадами місцевого самоврядування. К. п. забезпечує повновладдя народу в політичній, економічній і соціальній сферах його життєдіяльності. Норми К. п. є основоположними для всіх інших галузей права. Основним джерелом К. п. є Конституція та конституційні закони України.

Конституційний лад – система принципів, які дають можливість реально забезпечити додержання прав і свобод людини і громадянина та діяльність держави здійснювати на основі фактично проведеного поділу державної влади відповідно до її Конституції. К. л. включає цілісну систему основних

політико-правових, економічних і суспільних відносин, що виникають у суспільстві.

Конституційні закони – закони, на які посилається Конституція або необхідність ухвалення яких прямо передбачено Конституцією, а також закони, якими вносяться зміни чи доповнення до Конституції або скасовують її окремі норми.

Конституційні обов'язки людини і громадянина – міра суспільно необхідної правомірної поведінки особи, що закріплена в нормах Конституції та законах держави, яка наявна винятково у конституційно-правових відносинах і передусім виражає її обов'язки перед державою та суспільством.

Конституція України – Основний Закон держави, який визначає і закріплює суспільний та державний лад, порядок формування, організацію і компетенцію органів державної влади та місцевого самоврядування, адміністративно-територіальний устрій, правовий статус людини і громадянина, приймається вищим представницьким органом держави або самим народом, має найвищу юридичну силу, особливу структуру та особливу процедуру прийняття. Чинна К. У. прийнята на п'ятій сесії ВР України 28 червня 1996 р. К. У. є основним джерелом правової системи України. К. У. за загальними класифікаційними ознаками характеризується як: 1) за правовою формою – писана; 2) за порядком внесення змін – жорстка; 3) за способом прийняття – народна; 4) за терміном дії – постійна; 5) за формою політичного режиму – демократична; 6) за формою правління – республіканська; 7) за формою територіального устрою – унітарна.

Корупція (лат. corruption – підкуп, занепад) – діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави (державні службовці, народні депутати України, депутати ВР АРК, депутати обласних, районних, міських, селищних, сільських рад, посадові особи органів місцевого самоврядування), спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання через хабарництво та інші незаконні засоби матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг.

Л

Легітимність (лат. *legitimus* – законний) – здатність того чи іншого політичного режиму досягти суспільного визнання та виправдання обраного політичного курсу, прийнятих ним політичних рішень, кадрових або функціональних змін у структурах влади.

Лібералізм (лат. *liberali* – вільний) – політична та ідеологічна течія, що об'єднує прихильників парламентського ладу, вільного підприємництва та демократичних свобод.

Локальний правовий акт – підзаконний нормативно-правовий акт, виданий адміністрацією підприємства, установи, організації, який є обов'язковим для певного, встановленого чинним законодавством, кола суб'єктів.

Людина – суспільна, біосоціальна, психофізіологічна особа, яка наділена здатністю мислити, створювати та використовувати знаряддя праці, володіти членороздільною мовою і нормально розвиватися у спілкуванні із собі подібними.

М

Мажоритарна виборча система (франц. majorite – більшість) – система виборів, за якою обраними по виборчому округу вважається той кандидат, що отримав установлену більшість голосів. М. в. с. має три різновиди: 1) абсолютної більшості (кандидат вважається обраним, якщо набрав більшість від половини всіх голосів); 2) відносної більшості (кандидат вважається обраним, якщо отримав більше голосів по виборчому округу порівняно з іншими кандидатами); 3) кваліфікованої більшості (кандидат вважається обраним, якщо набрав певну кількість голосів, що є значно більшою за половину голосів виборців – 2/3, 3/4 тощо).

Масова правосвідомість – правосвідомість, що характерна для основної маси населення держави.

Міністерство – назва головного органу в системі центральних органів виконавчої влади, яке створюється для забезпечення реалізації державної політики і здійснення державного управління у відповідній сфері діяльності. М. підпорядковується КМ України. М. утворюється, ліквідується і реорганізується КМ України в межах коштів, передбачених на утримання органів виконавчої влади. Організація, повноваження і порядок діяльності М. визначається Конституцією та законами України.

Місце проживання – місце, де фізична особа постійно, або тимчасово проживає. М. п. вважається житловий будинок, квартира та інше приміщення, придатне для проживання в ньому. Особа, яка досягла чотирнадцяти років, вільно обирає собі М.п. Свобода вибору М. п. є одним з конституційних прав людини.

Місцеве самоврядування – одна із форм народовладдя в Україні, сутність якої виявляється в самостійному вирішенні населенням адміністративно-територіальної одиниці (громади), або під відповідальність обраних ними органів і посадових осіб питань місцевого значення в межах Конституції та законів України.

Місцеві державні адміністрації – органи виконавчої влади в регіонах, які наділені правом представляти інтереси держави і приймати від її імені розпорядження, що діють на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Місцеві органи державної влади – сукупність органів державної влади (місцеві державні адміністрації, відповідні суди, органи прокуратури), які здійснюють державну діяльність на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Організація, повноваження і порядок діяльності М. о. д. в. визначаються Конституцією та законами України.

Місцеві суди – основна ланка в системі судів загальної юрисдикції. М. с. є судами першої інстанції і розглядають справи, віднесені процесуальними законами до їх підсудності.

Монарх – переважно одноособовий глава держави, що здійснює владу за власним правом, а не у порядку делегування повноважень від народу.

Монархія (грец. monarchia – єдиновладдя) – форма державного правління, за якої вища державна влада повністю або частково належить одній особі – монарху і, як правило, передається у спадок представникам правлячої династії. М. поділяються на необмежені і обмежені (конституційні).

Моральна шкода – втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань або негативних явищ, завданих фізичній чи юридичній особі, незаконними діями або бездіяльністю інших осіб. М. ш. полягає: 1) у фізичному болю та стражданнях, які фізична особа зазнала у зв'язку каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; 2) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів, а також у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; 3) у приниженні честі, гідності, ділової репутації фізичної або юридичної особи. М. ш. відшкодовується грошми, іншим майном або в іншій спосіб. Розмір відшкодування встановлює суд, з урахуванням вимог розумності та справедливості.

Н

Народний депутат України – обраний відповідно до закону представник народу України до ВР України і уповноважений ним протягом строку депутатських повноважень здійснювати повноваження, передбачені Конституцією та законами України. Н. р. здійснює свої повноваження на постійній основі. Н. р. не має права мати інший представницький мандат: бути на державній службі; обіймати посаду в органах місцевого самоврядування; виконувати будь-яку іншу оплачувану роботу, за винятком викладацької, наукової та творчої діяльності, а також медичної практики у вільний від виконання обов'язків час.

Нацизм – радикальна реакційна політична ідеологія і практика тоталітарного панування та зовнішньої агресії, що сформувалася на основі німецького фашизму.

Недоторканність особи – громадянське право людини і громадянина, яке передбачає, що ніхто не може бути заарештований або утримуватися під вартою інакше ніж за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та у порядку, встановлених законом.

Необмежена монархія – монархічна форма правління, за якої влада монарха ніким і нічим не обмежується. Різновидами необмеженої монархії є деспотична та абсолютна монархія.

Неурядова організація – добровільна організація, діяльність якої здійснюється з ініціативи громадян, а не з санкцій чи вказівки уряду і не має на меті отримання прибутку. Займається розв'язанням проблем людей, яким вона не підзвітна.

Норма права – загальнообов'язкове, формально визначене правило поведінки, встановлене або санкціоноване державою і спрямоване на регулювання суспільних відносин шляхом надання їх учасникам юридичних прав і покладання на них юридичних обов'язків.

О

Обмежена (конституційна) монархія – монархічна форма правління, за якої влада монарха в тій чи іншій мірі обмежується конституцією та повноваженнями певних органів державної влади. Різновидами О. (к) м. є дуалістична та парламентська монархія.

Омбудсман – у більшості європейських держав посадова особа парламенту, яка стежить за законністю дій органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб щодо забезпечення і дотримання конституційних прав і свобод людини і громадянина. Національний різновид омбудсмана передбачений Конституцією України як Уповноважений ВР України з прав людини, який призначається на посаду і звільняється з посади ВР України таємним голосуванням. Уповноважений здійснює свою діяльність незалежно від інших органів державної влади та їх посадових осіб і є підзвітним ВР України. При вступі на посаду Уповноважений складає присягу.

Опозиція (лат. *oppositio* – протиставлення) – будь-яка політично організована меншість, що протистоїть політичній більшості та курсу політики, яка проводиться владою. Легальна та активно діюча опозиція є одна з головних ознак демократичної, правової держави.

Орган державної влади – відносно самостійна, відокремлена частина єдиної системи органів державної влади, який утворений у визначеному законодавством порядку та наділений державно-владними повноваженнями і необхідними матеріально-технічними засобами для здійснення завдань і функцій держави, що реалізуються у властивих йому організаційно-правових формах.

Органи виконавчої влади – різновид самостійних державних органів, призначених для здійснення виконавчих і розпорядчих функцій управлінського характеру щодо безпосереднього керівництва державними справами. О. в. в.

класифікуються на: 1) вищі (КМ України); 2) центральні (міністерства, державні комітети, центральні О. в. в. зі спеціальним статусом); 3) місцеві (державні адміністрації в областях, районах, районах АПК, містах Києві, Севастополі).

Органи самоорганізації населення – одна із ланок системи місцевого самоврядування, форма участі членів територіальних громад сіл, селищ, міст, у вирішенні окремих питань місцевого значення. О. с. н. є: будинкові, вуличні, квартальні комітети, комітети мікрорайонів, комітети районів у містах тощо. О. с. н. створюється за територіальною ознакою. Територія, у межах якої діє О. с. н., визначається рішенням ради, що дала дозвіл на його створення.

Основні права і свободи людини – мають природній характер і закріплені в Конституції України та визначають її місце в суспільстві. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. До О. п. і. с. л. належать громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні права і свободи, які мають бути загальними і рівними для всіх людей незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану тощо.

Основні функції держави – найважливіші напрями діяльності держави, які мають пріоритетне значення на конкретному етапі розвитку суспільства.

Особа – індивідуально визначена сукупність соціально значущих властивостей людини, які сформовані в процесі суспільного життя. Поняття особи в юриспруденції вживається в сенсі соціальної характеристики суб'єкта.

Особа без громадянства (апатриди) (грец. а – заперечення і patris – батьківщина) – особа, яку жодна держава відповідно до свого законодавства не вважає своїм громадянином чи підданим.

Особа фізична – суб'єкт правовідносин (громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства), яка володіє правосуб'єктністю (правоздатністю та дієздатністю).

Особа юридична – суб'єкт правовідносин, тобто підприємство, установа або організація, які створені і зареєстровані у встановленому законом порядку. Для того, щоб певне підприємство, устанovu або організацію було визнано О. ю. вона повинна мати наступні ознаки: 1) організаційна єдність; 2) реєстрація у встановленому законом порядку; 3) наявність цивільної правосдатності та дієздатності; 4) наявність майнової відокремленості; 5) самостійна майнова відповідальність за зобов'язаннями; 6) участь у цивільному обігу від власного імені; 7) здатність бути позивачем і відповідачем у суді.

Охлократія (грец. ochlos – натовп і cratos – влада) – домінування в політичному житті суспільства впливу натовпа на здійснення політичної влади, що суттєво доповнює кризові політичні режими.

П

Парламент (лат. *parlare* – говорити, розмовляти) – найвищий загальнонаціональний представницький і законодавчий орган влади в державі, побудований на виборчих засадах.

Парламентська монархія – різновид обмеженої (конституційної) монархічної форми правління, за якої влада монарха суттєво обмежена в усіх сферах здійснення державної влади, за монархом лише формально зберігається статус глави держави виключно з представницькими повноваженнями.

Парламентська республіка – форма державного правління, за якої державна влада належить парламенту, який обирається населенням держави і який формує повністю відповідальний перед ним уряд та інші вищі органи державної влади.

Передвиборна агітація – одна із стадій виборчого процесу, діяльність у період виборчої кампанії з метою спонукати виборців голосувати як «за», так і «проти» певної кандидатури на виборні посади, виборчих списків від політичних партій, блоків партій. П. а. може здійснюватися у будь-яких формах і будь-якими засобами, які не суперечать Конституції та законам України. П. а. проводиться усно (виступи на мітингах, зборах тощо), письмово (плакати, листівки тощо) та за допомогою засобів масової інформації (публікації в газетах, участь в теле- та радіо дебатах тощо).

Плюралізм (лат. *pluralis* – множинний) – основоположний принцип людського співжиття, що передбачає різноманітність поглядів, підходів, позицій, концепцій у правовій, політичній, економічній, культурній та іншій діяльності. Найхарактернішою ознакою П. у політико-правовій системі є багатопартійність.

Підданий – фізична особа, яка перебуває у сталих юридично визначених зв'язках з державою з монархічною формою правління.

Подвійне громадянство в Україні – перебування фізичної особи одночасно у громадянстві двох або більше держав. Україна виходить з визначення виключності єдиного громадянства і не

визнає П. г. Якщо громадянин України набув громадянство іншої держави або держав, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України. Якщо іноземець набув громадянство України, то він теж у правових відносинах з Україною визнається лише громадянином України.

Політика (греч. *politika* – державні чи суспільні справи) взаємовідносини різних соціально-політичних сил і індивідів щодо здобуття, утримання і реалізації влади задля здійснення своїх суспільно значущих інтересів і потреб, вироблення обов'язкових для всього суспільства рішень.

Політична влада – сукупність механізмів і засобів впливу політичних суб'єктів на поведінку соціальних спільнот, організацій з метою управління, координації, узгодження, підпорядкування інтересів усіх членів суспільства (чи їх більшості) єдиній політичній волі шляхом переконання чи примусу. П.в. є ядром політичної системи суспільства.

Політична діяльність – вид суспільної діяльності суб'єктів політики у сфері політичного життя, що ґрунтується на врахуванні їх політичних інтересів і цінностей, які вони поділяють, мобілізації політичної волі й здійснюється з метою досягнення політичних цілей.

Політична культура – сукупність політичних знань, поглядів, переконань, духовних цінностей і зразків поведінки окремих громадян, соціальних верств населення, які стосуються їх взаємодії з політичною владою.

Політична партія – зареєстроване згідно з законом добровільне й організаційне оформлене на основі певної ідеології громадське об'єднання, яке виражає спільні інтереси, потреби і цілі соціальних груп і прагне їх задовольнити шляхом здобуття, утримання й використання державної влади або участі в ній.

Політична свідомість – одна з форм суспільної свідомості, сукупність політичних ідей, поглядів, уявлень, оцінок, настанов, які відображають усвідомлення окремої людини, соціальних груп

чи суспільства в цілому реальних подій політичного життя крізь призму їх інтересів і ціннісних орієнтацій.

Політична система – сукупність державних і недержавних політичних інститутів, які взаємодіючи між собою та навколишнім середовищем, здійснюють політичне керівництво суспільством та управління суспільними справами.

Політичні функції держави – напрями діяльності держави та її органів зі створення умов для формування і функціонування державної влади на засадах демократії, регулювання сфери політичних відносин, забезпечення народовладдя.

Політичний процес – сукупність видів діяльності суб'єктів політики щодо забезпечення формування, зміни, перетворення та функціонування політичної системи з метою досягнення ними своїх політичних цілей.

Політологія (грец. *politike* – мистецтво управління державою і *logos* – слово, вчення) – наука про політику та її взаємовідносини з людиною і суспільством; посідає одне з провідних місць у сучасному суспільствознавстві.

Посадова особа – особа, яка постійно чи тимчасово обіймає посаду керівника чи заступника керівника органу державної влади та їх апарату, інші державні службовці, на яких законами або іншими нормативно-правовими актами покладено здійснення організаційно-розпорядчих і консультативно-дорадчих функцій.

Посадова особа місцевого самоврядування – особа, яка працює в органі місцевого самоврядування, має відповідні посадові повноваження щодо здійснення організаційно-розпорядчих і консультативно-дорадчих функцій та отримує заробітну плату за рахунок місцевого бюджету.

Постійні комісії місцевої ради – органи відповідної ради, що обираються з числа її депутатів, для вивчення, попереднього розгляду і підготовки питань, які належать до її відання, здійснення контролю за виконанням рішень ради та її виконавчого комітету. П. к. м. р. обираються радою на строк її повноважень у складі голови і членів комісії.

Постійні функції держави – напрями діяльності держави, що здійснюються впродовж тривалого часу і притаманні їй на всіх або більшості етапах її існування, функціонування та розвитку.

Права людини – права, що мають природний і невідчужуваний характер, оскільки належать людині від народження, пов'язані з її існуванням і розвитком та закріплені в Конституції. П. л. порівняно з правами громадянина пріоритетні, вони поширюються на всіх людей, які на законних підставах проживають на території тієї чи іншої держави.

Право законодавчої ініціативи – право офіційного внесення до ВР України пропозиції чи проекту стосовно прийняття нового закону або зміни чи скасування чинного закону, які ВР України зобов'язана розглянути по суті. З. і. є початковою стадією законодавчого процесу. В Україні право З. і. належить Президентові України, народним депутатам України, Кабінету міністрів України.

Правова держава – суверенна, політико-територіальна організація влади всього народу, діяльність якої заснована на принципах верховенства права і закону, взаємній відповідальності держави і особи, визнанні та реальному забезпеченні прав і свобод людини і громадянина, окремих груп людей і громадянського суспільства в цілому.

Правова ідеологія – елемент правосвідомості, сукупність ідей, принципів, теорій, концепцій, що формуються в результаті наукового узагальнення правового розвитку суспільства.

Правова культура – сукупність правових знань та цінностей, що відповідають рівню досягнутого суспільством становища у правовій сфері, правильне розуміння принципів норм права та свідоме виконання його вимог. П. к. поділяється на: 1) П. к. суспільства; 2) П. к. соціальної групи; 3) П. к. особи.

Правова норма – див. **Норма права**.

Правова поведінка – соціально значимі вчинки індивідуальних чи колективних суб'єктів, що контролюються їх свідомістю і волею, передбачені нормами права і тягнуть за собою юридичні наслідки. Існує два види П. п.: 1) правомірна; 2) неправомірна.

Правова психологія – елемент правосвідомості, сукупність правових почуттів, емоцій, оцінок, настрою, що домінують у суспільстві та виявляються у громадській думці.

Правова свідомість – форма суспільної свідомості, сукупність поглядів, почуттів, емоцій, ідей, теорій та уявлень, які відображають ставлення окремої людини, соціальних груп і суспільства в цілому до чинного чи бажаного права, форм і методів правового регулювання. Структура П.с. складається з двох основних елементів: 1) правової ідеології; 2) правової психології.

Правова система – сукупність взаємопов'язаних, взаємодіючих і взаємоузгоджених між собою правових засобів, за допомогою яких держава здійснює регулювання суспільних відносин.

Правове виховання – система державних і недержавних заходів, спрямованих на формування у людини належного рівня правосвідомості й правової культури, прищеплення поваги до Конституції і законів та свідомого їх виконання.

Правовий інститут – див. Інститут права.

Правовий нігілізм (лат. nihil – ніщо, нічого) – напрям політико-правової думки, який відкидає соціальну цінність права і культивує негативне ставлення до нього. Належить до стійких і поширених виявів деформації правосвідомості населення.

Правовий статус особи – сукупність юридично закріплених основних прав, свобод і обов'язків людини і громадянина, які визначають положення особи в суспільстві, а також гарантії їх здійснення, захист та поновлення порушених прав.

Правові відносини – врегульовані нормами права суспільні відносини, учасники яких є носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, що забезпечуються державою. Вони виникають на основі норм права і настанні юридичних фактів.

Правові форми діяльності держави – визначена чинним законодавством діяльність органів державної влади та їх посадових осіб, що спрямована на здійснення функцій держави. Головними П. ф. д. д. є правотворча, правозастосовна та правоохоронна діяльність.

Правозахисні органи – державні і недержавні органи, головним завданням і функцією яких є надання правничої допомоги фізичним чи юридичним особам, захист фізичних осіб від обвинувачення, а також посилення правових гарантій охорони прав і свобод людини від втручання органів державної влади та управління. До П. о. відносяться Уповноважений ВР України з прав людини, адвокатура, органи юстиції, нотаріат.

Правознавство – сукупність юридичних наук, які вивчають право в усіх його можливих теоретичних вимірах і складових. До системи юридичних наук належать: 1) загальнотеоретичні та історико-правові науки; 2) галузеві юридичні науки; 3) міжгалузеві юридичні науки; 4) спеціальні та прикладні юридичні науки; 5) міжнародно-правові науки.

Правомірна поведінка – суспільно корисна, необхідна, бажана і допустима поведінка індивідуальних і колективних суб'єктів, яка не суперечить приписам правових норм або основним принципам права певної держави, нею гарантується та охороняється.

Праворозуміння – процес і результат розумової діяльності людини щодо пізнання, сприйняття (оцінка) права і ставлення до нього як до соціального явища.

Правосуддя – особливий вид державної діяльності, яку проводить суд по розгляду і вирішенню у встановленому законом процесуальній формі конкретних адміністративних, кримінальних, цивільних і господарських справ, що мають юридичні наслідки.

Представницький орган – колегіальний, постійно або періодично діючий виборчий орган державної влади чи орган місцевого самоврядування, який складається з депутатів, наділений правом представляти інтереси своїх виборців і приймати від їх імені рішення.

Президент України – глава держави що виступає від її імені; є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. П. У. обирається громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років. П. У. може бути обраний громадянин України, який досяг 35 років, має право голосу, проживає в Україні протягом десяти останніх перед днем виборів років та володіє державною мовою. П. У. може бути обрана особа не більше ніж на два строки підряд. П. У. вступає на пост з моменту складання присяги народіві на урочистому засіданні ВР України. П. У. користується правом недоторканності на час виконання повноважень.

Президентська республіка – форма державного правління, за якої державна влада здійснюється всенародно обраним президентом, який поєднує повноваження глави держави та виконавчої влади (глави уряду).

Презумпція невинуватості – правове положення, згідно з яким особа (підозрюваний, обвинувачений, підсудний) вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню доти, доки її вину не буде доведено в установленому законом порядку і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили. Юридичний зміст П. н. становлять такі положення: 1) ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину; 2) обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом; 3) усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь; 4) висновок про винність особи у вчиненні злочину не може ґрунтуватися на припущеннях; 5) з обвинуваченим не можна поводитися як з винним до остаточного вирішення кримінальної справи й офіційного визначення його

винним у вчиненні злочину, а також публічно твердити в засобах масової інформації та в будь-яких офіційних документах, що дана особа є злочинцем. Однією з важливих гарантій здійснення принципу П. н. є конституційне право на захист.

Прем'єр-міністр України – особа, яка очолює Кабінет Міністрів України (уряд). П.-М. України призначається на посаду ВР України за поданням Президента України. Кандидатуру для призначення на посаду П.-М. України вносить Президент України за пропозицією коаліції депутатських фракцій у ВР України. Повноваження П.-М. України визначаються Конституцією і Законом України «Про Кабінет Міністрів України».

Присяжні – громадяни України, які у визначених законом випадках, здійснюють правосуддя і тим самим забезпечують згідно з Конституцією України безпосередню участь народу в здійсненні правосуддя.

Пропорційна виборча система – порядок проведення виборів коли депутатські мандати розподіляються між партіями (або їх виборчими блоками) пропорційно до кількості здобутих ними голосів виборців у багатомандатному виборчому окрузі.

Професійні судді – призначені посадові особи судової влади, які наділені повноваженнями здійснювати правосуддя і виконувати свої обов'язки на професійній основі в Конституційному Суді України та судах загальної юрисдикції.

Р

Ратифікація (лат. ratus – такий, що має законну силу і facere – робити) – остаточне затвердження міжнародного договору компетентним органом державної влади та згода на його обов'язковість для держави, після чого цей договір набирає юридичної сили. Р. міжнародного договору вважається завершеною з моменту обміну ратифікаційними грамотами.

Республіка (лат. res – справа і publicus – суспільний, державний, громадський) – форма державного правління, за якої державна влада здійснюється представницькими органами (парламентом, президентом), які обираються населенням на певний визначений строк. Р. поділяються на президентські, парламентські та змішані.

Референдум (лат. referendum – те, що має бути повідомлене) – одна з форм безпосередньої демократії, що застосовується для прийняття громадянами шляхом голосування законів та інших з найважливіших з питань загальнодержавного чи місцевого значення.

С

Самоврядування – тип соціального управління місцевими справами, за якого суб'єкт і об'єкт управління збігаються, тобто жителі адміністративно-територіальної одиниці (громада) спільно приймають рішення та діють з метою їх реалізації.

Система – сукупність визначених елементів, що знаходяться у відносинах і зв'язках один з одним, створюючи певну цільність та єдність.

Система права – внутрішня форма вираження права, яка характеризується єдністю і узгодженістю всіх її норм, та розподілу їх за галузями, підгалузями, інститутами та нормами права. С. п. є складовим елементом правової системи.

Система судоустрою України – складова правової системи держави, сукупність усіх судів, що мають спільні завдання та єдині засади здійснення правосуддя.

Складна (союзна) держава – форма державного устрою, держава яка утворилась з окремих державних утворень, що мали всі ознаки держави, але певну частину своїх суверенних прав передали вищим центральним органам союзної держави. С. д. поділяються на федерації, конфедерації, імперії.

Сепаратизм (лат. *separatus* – відокремлення) – політична діяльність, що спрямована на відокремлення від держави її території та населення з метою створення нового державного утворення, або надання певній частині держави автономії за національними, релігійними чи мовними ознаками.

Соціальна держава – сучасний тип демократичної держави, яка здатна здійснювати соціальну політику та гарантувати гідний рівень життя людини.

Соціалізація політична – процес засвоєння індивідом упродовж його життя політичних знань, норм і цінностей суспільства, до якого він належить, а також перетворення їх в особисті орієнтири та установки політичної поведінки.

Службова особа – особа, яка постійно чи тимчасово здійснює функції представника влади, або обіймає постійно чи тимчасово на підприємстві, в установі чи організації незалежно від форми власності посаду, яка пов'язана з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконує такі обов'язки за спеціальними повноваженнями.

Службовці – особи, що володіють фаховими (спеціальними) знаннями і навичками в якій-небудь галузі виробництва, науки, техніки, мистецтва тощо, та обіймають відповідні посади в державних, громадських та інших організаціях. За характером виконуваної роботи С. поділяються на категорії: керівники, спеціалісти і технічні виконавці.

Соціальні норми – історично зумовлені загальні правила поведінки людей в суспільстві, є проявом їх свідомої волевої діяльності та забезпечуються різноманітними засобами соціального впливу. Основними видами С. н. є: 1) правові норми; 2) моральні норми; 3) релігійні норми; 4) корпоративні норми; 5) звичаї та традиції.

Співдружність – форма об'єднання суверенних держав на основі історичній, географічній, етнічно-лінгвістичній, військовій, релігійній та інших ознак, з метою досягнення спільних цілей.

Співтовариство – форма об'єднання суверенних держав, з метою зміцнення економічних зв'язків шляхом ліквідації митних кордонів, введення спільної валюти і створення системи наддержавних органів.

Справедливість – соціально-етична та морально-правова категорія, яка позначає наявність у соціальному світі правових засад і виражає їх правильність, імперативність і необхідність.

Суверенітет (франц. *souverainete* – верховна влада) – стан незалежності державної влади від зовнішнього впливу інших держав, здатність самостійно здійснювати внутрішню і зовнішню політику.

Судова влада – одна з гілок державної влади, яка наділена уповноваженими на те державними органами (судами) в межах закону та спеціальних судових процедур здійснювати правосуддя.

Судова система України – сукупність усіх судів держави, основою яких є єдині засади організації та діяльності, наділених повноваженнями здійснювати судову владу. С. с. України складають суди загальної юрисдикції та КС України.

Суспільство – сукупність усіх засобів взаємодії та форм об'єднання людей, що склалися історично, мають спільну територію, загальні культурні цінності та соціальні норми, характеризуються соціокультурною ідентичністю її членів.

Т

Територіальна громада – об'єднання жителів, які постійно проживають у межах села, селища, міста, що є самостійною адміністративно-територіальною одиницею, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр.

Тимчасові функції держави – напрями діяльності держави, що спрямовані на вирішення деяких невідкладних завдань і здійснюються протягом певного періоду її існування.

Тип держави – сукупність держав, що мають спільні загальні ознаки і відображають відповідний рівень їхнього розвитку на певному історичному етапі.

Типологія держави – поділ усіх держав, що існували і існують, на певні типи за певними критеріями.

Тиранічний режим – різновид антидемократичного державного режиму, який характеризується зосередженням в руках однієї особи (тирана) всієї повноти влади, яку він одержав не за правом успадкування, а в наслідок узурпації, насильницького захоплення влади шляхом державного перевороту.

Толерантність – терпиме ставлення до інших, чужих думок, вірувань, політичних уподобань і позицій, неодмінна умова існування демократичної, правової держави.

Тоталітарний режим – різновид антидемократичного державного режиму, який характеризується зосередженням державної влади в руках правлячої верхівки або однієї особи, всебічним і всеохоплюючим контролем держави над суспільством, підкоренням останнього державою, наявність загальнообов'язкової державної ідеології та репресивних методів управління.

У

Узурпація державної влади (лат. *usurpatio* – використання незаконне захоплення, оволодіння) насильницьке протизаконне захоплення державної влади або присвоєння певного обсягу владних повноважень будь-якою партією, організацією, органом державної влади чи її посадовою особою.

Унітарна держава (лат. *unitas* – єдність, однорідність, що становить ціле) – форма державного устрою, держава, в якій адміністративно-територіальні чи національно-територіальні одиниці не мають ознак суверенітету і не можуть бути суб'єктами політичних міжнародних відносин. Залежно від характеру державних утворень У. д. поділяються на централізовані і децентралізовані.

Ф

Фашизм (лат. *fascis* – пучок, в'язка) – ідейно-політична течія, реакційний, правоекстремістський рух, спрямований на встановлення відкритої терористичної диктатури, жорстке придушення опозиції та прав і свобод людини.

Федерація (лат. *foederatio* – об'єднання, союз) – складна (союзна) держава, до складу якої входять на добровільній основі декілька державних утворень (суб'єкти федерації), які мають певну юридично визначену політичну самостійність. Ф. поділяються на територіальну і національну федерації.

Форма держави – порядок (спосіб) організації і здійснення державної влади в країні взяту в єдності взаємозалежних елементів: форми державного правління, форми державного устрою, форми державного режиму.

Форма державного правління – елемент форми держави, який характеризує порядок організації верховної державної влади, структуру і повноваження вищих органів державної влади, порядок їх утворення і характер взаємовідносин між собою та населенням, способи легітимації державної влади. За Ф. д. п. усі держави поділяються на монархії та республіки.

Форма державного устрою – елемент форми держави, який визначає територіальну організацію державної влади, спосіб поділу держави на складові частини та порядок їх взаємовідносин між собою і з державою в цілому. За Ф. д. у. всі держави поділяються на прості та складні.

Формація (лат. *formatio* – утворення, формування) – історично визначений тип суспільства, що залежить від рівня розвитку виробничих сил і характеру виробничих відносин та якому властивий відповідний тип держави і права.

Функції держави – основні напрями або види діяльності держави, в яких відображаються та конкретизуються її завдання і цілі, виявляється сутність та соціальне призначення держави в суспільстві.

Функції політичних партій – основні напрями та види їх діяльності, що випливають із їхніх цілей і завдань, виражають сутність і соціальне призначення цього політичного інституту та реалізуються в закріплених чинним законодавством формах і методах.

Функції права – основні напрями або види впливу права на суспільні відносини, що відображають його сутність і соціальне призначення в суспільстві і державі, а також способи організації суспільних відносин. Ф. п. поділяються на: 1) загальносоціальні (гуманістична, організаторсько-управлінська, виховна, інформаційна, оціночно-орієнтаційна); 2) спеціально-юридичні (регулятивна, охоронна).

Х

Харизма (грец. charisma – милість, дар) – характеристика особи, що має екстраординарні здібності та виділяється серед інших своїм лідерством і здатністю впливу на загал.

Ц

Цивілізація (лат. civilis – громадянський) – ступінь суспільного розвитку життя людей, якому притаманне відтворення власної матеріальної та соціально-політичної структури відносин на основі властивих його духовних та культурних норм, цінностей та ідеалів.

Ш

Шовінізм – агресивна форма націоналізму, проповідь національної виключності, протиставлення інтересів однієї нації інтересам іншої, розпалювання національної ворожнечі й ненависті.

Ю

Юридична відповідальність -- вид соціальної відповідальності, передбачене чинним законодавством і застосоване до винної особи примусових заходів (особистого, майнового або організаційного характеру) за вчинене правопорушення. Ю. в. відображає реакцію суспільства, держави на вчинене правопорушення. Види Ю. в. 1) кримінальна; 2) адміністративна; 3) цивільна; 4) дисциплінарна; 5) матеріальна.

Юридична особа – див. **Особа юридична**.

Юрисдикція (лат. *jurisdictio* – судочинство, від *jur* (*juris*) – право і *dicere* – говорити, проголошувати) – встановлена чинним законодавством сукупність повноважень відповідних органів державної влади та органів місцевого самоврядування давати правову оцінку юридичним фактам, вирішувати правові спори і справи про правопорушення, вдаватися до юридичних санкцій стосовно правопорушників. Ю. визначається залежно від виду й характеру справи, що розглядається, її територіальної належності, осіб, які беруть участь у справі. Розрізняють Ю. судову і адміністративну.

Алфавітно-предметний покажчик термінів

А

Абсолютна монархія
Абсентеїзм
Автократія
Автономія
Авторитаризм
Аналогія закону
Аналогія права
Анархізм
Антидемократичний режим
Апарат держави
Апатриди

Б

Багатопартійна система
Біженці
Біпартизм
Біпатриди
Благодійна організація
Бюджет
Бюрократія

В

Верховна Рада України
Верховний Суд України
Вето
Вибори
Виборні посади
Виборча система
Виборче право
Виборчий блок політичних партій
Виконавча влада
Виконавчий орган ради
Влада
Внутрішні функції держави

Г

Гарантії прав і свобод людини і громадянина
Генеральний прокурор України
Геноцид
Геополітика
Глава держави
Глава уряду
Громадська організація
Громадянин
Громадянство України
Громадянське суспільство
Громадянське об'єднання
Групи інтересів
Групи тиску
Гуманітарні функції держави

Д

Депутат
Депутатська недоторканність
Депутатська фракція
Депутатський запит
Держава
Державна влада
Державна мова
Державна служба
Державний герб
Державний гімн
Державний лад
Державний прапор
Державний режим
Державний суверенітет
Державний устрій
Державні органи
Державні підприємства
Державні символи
Державний службовець
Державні установи

Деспотична монархія
Децентралізація влади
Доктрина
Дуалістична монархія

Е

Економічні функції держави
Екстрадиція
Екстремізм
Електорат

З

Загальна декларація прав людини
Загальні збори
Загальні збори трудового колективу
Закон
Законність
Законодавство
Законодавча влада
Законодавчий процес
Законопроект
Звернення громадян
Звичай
Звичайна поведінка
Звичайні закони
Зворотна сила закону
Зловживання владою або службовим становищем
Злочин
Злочинна бездіяльність
Злочинна недбалість
Злочинна самовпевненість
Змішана республіка
Зовнішні функції держави

І

Ідеологія
Іммігрант
Імпічмент

Інавгурація
Інституціоналізація

К

Кабінет Міністрів України
Коаліція депутатських
Коаліція депутатських фракцій
Комітет Верховної Ради України
Консенсус
Консерватизм
Конституційне звернення
Конституційне подання
Конституційне право
Конституційний лад
Конституційні закони
Конституційні обов'язки людини і громадянина
Конституція України
Корупція

Л

Легітимність
Лібералізм
Локальний правовий акт
Людина

М

Мажоритарна виборча система
Масова правосвідомість
Міністерство
Місце проживання
Місцеве самоврядування
Місцеві державні адміністрації
Місцеві органи державної влади
Місцеві суди
Монарх
Монархія
Моральна шкода

Н

Народний депутат України
Нацизм
Недоторканність особи
Необмежена монархія
Неурядова організація
Норма права

О

Обмежена (конституційна) монархія
Омбудсман
Опозиція
Орган державної влади
Органи виконавчої влади
Органи самоорганізації населення
Основні права і свободи людини
Основні функції держави
Особа
Особа без громадянства (апатриди)
Особа фізична
Особа юридична
Охлократія

П

Парламент
Парламентська монархія
Парламентська республіка
Передвиборна агітація
Плюралізм
Підданий
Подвійне громадянство в Україні
Політика
Політична влада
Політична діяльність
Політична культура
Політична партія
Політична свідомість

Політична система
Політичні функції держави
Політичний процес
Політологія
Посадова особа
Посадова особа місцевого самоврядування
Постійні комісії місцевої ради
Постійні функції держави
Права людини
Право законодавчої ініціативи
Правова держава
Правова ідеологія
Правова культура
Правова норма
Правова поведінка
Правова психологія
Правова свідомість
Правова система
Правове виховання
Правовий інститут
Правовий нігілізм
Правовий статус особи
Правові відносини
Правові форми діяльності держави
Правозахисні органи
Правознавство
Правомірна поведінка
Праворозуміння
Правосуддя
Представницький орган
Президент України
Президентська республіка
Презумпція невинуватості
Прем'єр міністр України
Присяжні
Пропорційна виборча система
Професійні судді

Р

Ратифікація
Республіка
Референдум

С

Самоврядування
Система
Система права
Система судоустрою України
Складна (союзна) держава
Сепаратизм
Соціальна держава
Соціалізація політична
Службова особа
Службовці
Соціальні норми
Співдружність
Співтовариство
Справедливість
Суверенітет
Судова влада
Судова система України
Суспільство

Т

Територіальна громада
Тимчасові функції держави
Типи держави
Типологія держави
Тиранічний режим
Толерантність
Тоталітарний режим

У

Узурпація державної влади
Унітарна держава

Ф

Фашизм
Федерація
Форма держави
Форма державного правління
Форма державного устрою
Формація
Функції держави
Функції політичних партій
Функції права

Х

Харизма

Ц

Цивілізація

Ш

Шовінізм

Ю

Юридична відповідальність
Юридична особа
Юрисдикція

Навчальне видання

КИРИЧЕНКО Віктор Миколайович
СОКОЛЕНКО Юлія Миколаївна

**СЛОВНИК
ОСНОВНИХ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ ТЕРМІНІВ**

Навчальний посібник

Комп'ютерний набір *Соколенко Ю. М.*

Оригінал-макет підготовлено
в редакційно-видавничому відділі ЗНТУ

Підписано до друку 07.02.2019. Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. 3,63.
Тираж 300 прим. Зам. № 98.

Запорізький національний технічний університет
Україна, 69063, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 64
Тел.: (061) 769–82–96, 220–12–14

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2394 від 27.12.2005.

